

Виставка XII Археологічного з'їзду як форма репрезентації наукових результатів та взаємодії з громадськістю

В. В. Скирда, І. М. Скирда

У статті розглянуто виставку XII Археологічного з'їзду як ефективну форму репрезентації наукових результатів, отриманих дослідниками до харківського археологічного форуму. В статті проаналізовано взаємодію наукового співтовариства з громадськістю, що призвело до популяризації історичного минулого Слобожанщини, Лівобережної та Південної України серед населення. Громадськість отримала упорядковані, науково оброблені унікальні колекції старожитностей, які в майбутньому стали основою формування музейного осередку в Харкові.

Ключові слова: виставка, Археологічний з'їзд, колекції старожитностей, експонати, громадськість.

Важливим результатом роботи XII Археологічного з'їзду (АЗ), який відбувся у 1902 р., стала виставка старожитностей, яка поклала початок створенню музейного осередку у Харкові. На сьогоднішній день проблема наукового осмислення виставкової роботи як форми репрезентації наукових результатів та взаємодії з громадськістю належить до числа малодосліджених. Саме тому, на нашу думку, постає актуальне питання аналізу досвіду улаштування виставок старожитностей на початку ХХ ст. Серед них на особливу увагу заслуговують колекції старожитностей, представлені на XII АЗ. Особливість формування даних колекцій полягала у тому, що вони були зібрані шляхом організації потужної експедиційної роботи науковців (переважно харківських), встановлення зв'язків із різноманітними науковими товариствами, краєзнавцями, приватними колекціонерами. Активну допомогу надавали місцеві учителя, духовенство, пересічні громадяни. У результаті організаторами виставки вдалося відтворити зримий образ різних епох на підставі речових, образотворчих і документальних пам'яток. Виставка, яка діяла в Харкові під час роботи XII АЗ викликала зацікавленість не лише у науковому співтоваристві, а й у широкого кола її відвідува-

чів. Тому ми зробимо спробу розглянути цю подію не лише з точки зору репрезентації наукових результатів, отриманих до XII АЗ, а й у контексті взаємодії з громадськістю.

Уперше питання про необхідність створення виставки з'їзду було розглянуто на другому засіданні Московського попереднього комітету (МПК) у січні 1900 р. [30, с. 27]. Перед її організаторами було поставлене завдання: зібрати якнайбільше предметів, які б характеризували історичне минуле Наддніпрянської України, Слобідської України, Запоріжжя, Війська Донського і Кубанського, а також Новоросії. Пропонувалося звернутись до різних установ із проханням надати на виставку старі мапи, плани, портрети видатних діячів тощо [30, с. 28].

Основна робота з організації виставки покладалася на Харківський попередній комітет (ХПК). Слід зауважити, що його діяльність у цьому напрямі вражає своїми масштабами. Вже в лютому 1900 р. в *«Харьковских губернских ведомостях»* була розміщена стаття А. М. Краснова, у якій він відзначив роль виставки не тільки в роботі майбутнього археологічного з'їзду, але й в житті Харківщини в цілому [23]. Основна увага була прикута до організації етнографічного відділу виставки, який мав започаткувати перший етнографічний музей у м. Харкові. Відразу стало зрозумілим, що здійснення цієї справи було неможливим без допомоги громадськості. Тому А. М. Краснов звертався з проханням до священників, ісправників, учителів, земських начальників та інших небайдужих людей надсилати до Харківського університету зразки національного одягу, головних уборів, знарядь праці, предметів побуту. Звернення було адресоване й до фотографів-любителів, яких просили надати знімки сільських хат, селян в національному одязі, картин польових робіт, весільних обрядів тощо [29, с. 4]. Аналогічне звернення було опубліковане в газеті *«Южный край»* [13]. Невдовзі представники громадськості відреагували на ці звернення і до ХПК почали надходити різноманітні старожитності від населення [27], а місцеві установи погодились надати на виставку XII АЗ рідкісні матеріали з архівів волосних правлень [26].

На другому засіданні ХПК А. М. Краснов презентував проект улаштування невеличких волосних етнографічних виставок з метою ознайомлення й відбору зібраного матеріалу для виставки XII АЗ, а М. Г. Халанський запропонував підготувати виставку стародруків [29, с. 4].

На четвертому засіданні ХПК Є. К. Редін порушив питання про необхідність підготовки окремого церковного відділу виставки. У своїй доповіді він відзначив, що Харківська губернія має багато церковних пам'яток, але вони фактично не вивчені та не досліджені, тому до XII АЗ їх необхідно зібрати, описати, приготувати альбом фотографій і малюнків. У цій справі надати допомогу обіцяв єпископ Іннокентій [29, с. 40-41].

Організаторам було прийняте рішення про залучення на виставку артефактів із приватних колекцій. Із цією метою ХПК звернувся з проханням до Харківського губернатора зібрати за допомогою повітових ісправників інформацію про власників старожитностей [7, арк. 26]. Невдовзі були отримані рапорти повітових урядників. Найбільш відповідально до цієї справи поставилися урядники Валківського, Вовчанського, Ізюмського, Лебединського, Сумського та Зміївського повітів, які надали змістовну інформацію щодо цього питання [7, арк. 32, 33, 35, 37,50].

Організація виставки була неможливою без належного фінансування. 30 квітня 1900 р. Харківські губернські земські збори отримали лист від П. С. Уварової, у якому підкреслювалося наукове і практичне значення підготовки етнографічного відділу виставки. Голова МПК акцентувала увагу на тому, що в окремих регіонах Російської імперії вже давно існують етнографічні музеї, а Харківська губернія в етнографічному відношенні залишалася майже недослідженою. Тому МПК звертався до Харківського губернського земства з проханням про виділення 2000 крб. на придбання етнографічних предметів у межах Харківської губернії. Це звернення було мотивоване тим, що XII АЗ відбудеться в Харкові, предметом етнографічного дослідження стане сільське населення Харківської губернії, а після закінчення роботи з'їзду етнографічна виставка залишиться у місті [8, арк. 1].

Питанню створення майбутнього етнографічного музею в м. Харкові на базі етнографічного відділу виставки XII АЗ була присвячена і окрема стаття на шпальтах «Киевской старины» [31], у якій відзначалося, що хоча окремими особами та установами (переважно зусиллями Статистичного комітету, народних учителів і сільських священників) у Харківській губернії зібрано багато етнографічного матеріалу, але в цілому вона залишалася мало дослідженою. Тому перед дослідниками було поставлене завдання проаналізувати, сис-

тематизувати та поповнити зібраний матеріал предметними колекціями, моделями, фотографіями, малюнками, що фактично неможливо було зробити без матеріальної підтримки. У статті підкреслювалося, що окремі етнографічні музеї в Російській імперії (наприклад, Чернігівській або Полтавській губерніях) з'явилися завдяки зусиллям окремих осіб і земських закладів, тому попередній комітет звертався до Губернських земських зборів із клопотанням виділити необхідну суму на організацію етнографічного відділу виставки. На початку 1901 р. Харківська губернська земська управа задовольнила дане прохання [8, арк. 8]. Протягом 1900-1902 рр. тривали широко-масштабні роботи зі збирання предметів і матеріалів для виставки.

На тринадцятому засіданні ХПК Д. І. Багалій і Є. К. Редін запропонували проект організації виставки XII АЗ. Передбачалося організувати роботу 6 відділів виставки: первісних старожитностей, історичних старожитностей, церковних старожитностей, картографічний, стародрукованих книг, рукописів. На виставці мали бути презентовані речі, здобуті під час різноманітних експедицій, організованих ХПК та іншими регіональними комітетами та відділеннями, матеріали з архівів, а також предмети, надані приватними особами [29, с. 235]. ХПК надіслав клопотання про надання предметів на виставку до Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії, до музею Б. І. Ханенка, до Музею старожитностей при університеті Св. Володимира, Новочеркаського музею старожитностей, Кубанського статистичного комітету, музею К. М. Скаржинської, до Одеського товариства історії та старожитностей, музею В. В. Тарновського, музею Полтавського земства, Московського товариства любителів природознавства, антропології та етнографії, Московського архіву Міністерства юстиції, Московського відділу архіву Головного штабу, Імператорської публічної бібліотеки, Імператорської академії мистецтв, архівів Святійшого Синоду тощо [29, с. 251-252].

Під час підготовки виставки до XII АЗ виникли і певні труднощі. Перш за все, це стосувалося каталогізації її експонатів. Харківські науковці з цим не дуже поспішали, а, можливо, дехто з них сповна не розумів необхідності подібної роботи. Коли цей процес став «пробуксовувати», у справу змушена була втрутитися голова МПК П. С. Уварова. У зв'язку з цим вона залишила наступний запис у щоденнику: *«проф. Н. Ф. Сумцов и А. Н. Краснов хлопочут об Этно-*

графической выставке при Съезде с расчетом, что выставка эта послужит основанием будущего Этнографического Музея ..., но вместе с тем... когда дело дошло до составления каталога... – то никто за него не хочет приняться... В том же положении находится и устройство Выставки Первобытных древностей. Занимались раскопками Городцов, Багалей, Трефильев, Мельник, Покровский и Данилевич, но никто из них не может или не хочет заняться Выставкой... Егор Кузьмич Редин, единственный человек, всецело преданный делу» [3, арк. 11]. Ймовірно, що саме тверда позиція П. С. Уварової щодо питання каталогізації експонатів і наполеглива робота Є. К. Редіна призвели до того, що в результаті до харківської виставки був складений один з найкращих та найякісніших каталогів, який був «обширен и обстоятелен во многих своих частях» [10, с. 366]. Варто відзначити, що загальний обсяг каталогу виставки склав близько 900 стор. [15] Лише до харківської виставки був виданий «Альбом...» [1], матеріали якого дають наочне уявлення про окремі артефакти та колекції. Сама виставка була організована на найвищому рівні та мала шалений успіх не лише в науковому співтоваристві, а й у широких колах громадськості.

Виставка була відкрита 15 серпня 1902 р.

Перший відділ – **первісних старожитностей** – складала речі, добуті в результаті розкопок, які були здійснені членами ХПК у 1900–1901 рр., а також випадкові знахідки, пожертвовані або надані окремими особами та музеями. Серед них особливо виділялися артефакти, надані В. Спесівцевим, зібрані біля с. Райгородка Ізюмського повіту. Експонати, представлені у відділі первісних старожитностей, відтворювали давню історію, починаючи з кам'яної доби і закінчуючи середньовіччям. Перше місце за кількістю посідали кременеві знаряддя – вістря стріл, списів, ножі, скребки, кам'яні сокири. Були виставлені численні фрагменти кераміки, цілі глиняні посудини різних археологічних культур та епох, різноманітні за формою та орнаментом, експонувалися прикраси: намисто, бронзові та золоті каблучки, підвіски, пряжки. Привертала увагу колекція намиста Г. Р. Гугеля, яку він збирав протягом 10 років у Пантикапеї, Ольвії, Херсонесі та Фанагорії [9, с. 8]. У відділі демонструвалися залишки одягу, взуття, зброя, різноманітна зброя. Солідну колекцію складали людські черепи. Серед найбільш цікавих експонатів було розкопане В. О. Городцовим поховання біля с. Миколаївки Ізюмського пові-

ту – дубова труна, витесана у вигляді човна, у якій знаходився кістяк людини, ліворуч від нього була покладена дерев'яна чаша, залізна шабля, праворуч – кольчуга, у ногах – кілька наконечників залізних стріл [18, с. 74]. Участь у підготовці експозицій відділу взяли всі учасники розкопок.

Другий відділ виставки – **старожитності церковні**. Його основу складали пам'ятки з храмів і монастирів Харківської єпархії. У відділі були репрезентовані предмети з Церковно-археологічного музею Київської духовної академії, Воронежського губернського музею, Донського музею [1, с. 6-7]. Більшість експонатів складали старожитності, які вийшли з церковного вжитку. Найбільший внесок у підготовку колекцій відділу зробив Є. К. Редін, який влітку 1900 та 1901 рр. здійснив експедиції по Харківській губернії. У відділі були виставлені символічні ікони – «Плоди страждань Христових» [21, с. 5-7], «Недремне око» [21, с. 11] та ін. Ще один цікавий експонат – фото іконостасу церкви святих Бориса та Гліба с. Водяне Зміївського повіту [21, с. 112-113], який надійшов до цієї церкви в 1817-1822 рр. із козачого Миколаївського монастиря. У відділі експонувалися царські врата чудового різьблення, колекція хрестів, потири, дарохранильніці, плащаниці, шлюбні вінці, церковний одяг тощо. Містив відділ й запорізьку церковну старовину, надіслану з собору м. Нікополя, куди вона потрапила після знищення останньої запорізької церкви [12, с. 123]. У відділі можна було ознайомитися з великою кількістю фото із видами храмів і церковних старожитностей, значна кількість яких сьогодні зберігається у фондах ЦНБ ХНУ [2]. Довершували картину малюнки храмів Облaсті війська Донського художника Є. А. Ознобишина, які були доставлені на виставку Імператорською академією мистецтв [21, с. III].

Третій відділ виставки – **історичні старожитності**. У ньому експонувалися колекції, зібрані Музеєм витончених мистецтв та старожитностей Харківського університету, Ніжинським історико-філологічним товариством, Воронежським, Полтавським і Донським музеями [12, с. 121]. Відділ був поповнений експонатами приватних колекцій П. Оленич-Гнененко, М. М. Ковалевського, І. Суліна, П. В. Гладкого, Г. І. та М. А. Ходжопуло та ін. [1, с. 18]. Значна частина була присвячена історичному минулому Харкова: колекція картин із виглядом міста у XVIII – XIXст., фото з добірки Д. І. Багалія. Привертала увагу колекція портретів університетських діячів,

Харківського історико-філологічного товариства (ХІФТ), Музею витончених мистецтв, видатних діячів Харківщини: легендарного засновника м. Харкова – Харка, філософа Г. С. Сковороди, харківського полковника Г. Є. Донець-Захаржевського та ін. Тут же були виставлені портрети харківських і белгородських архієпископів, діячів Харківського колегіуму [19, с. 4-5]. Серед цікавих експонатів, що характеризували історичне минуле України, треба відзначити колекцію портретів українських гетьманів. Значна кількість картин була присвячена побутовим сценам з життя українців, серед них запорожець, що грає на бандурі; картина старого малороса, авторство якої приписувалося Т.Г. Шевченку, слобожанські пейзажі. У відділі була презентована солідна колекція зброї: запорозькі шаблі, мечі, карабіни, пістолі, кинджали, порохівниці, мушкети. Тут же знайшли місце і різноманітні побутові речі. Незначна кількість картин і фотографій відділу з їх описом була розміщена в «Альбоме...» виставки XII АЗ [1, с. 18-24].

У четвертому відділі виставки – **нумізматичному** – експонувалися переважно монетні скарби та окремі монети. Тут було розміщено не весь нумізматичний матеріал, який надійшов до ХПК, а найцікавіші його зразки. Це пояснювалося тим, що матеріал був різнохарактерним і не давав цілісної картини, цікавої для науки [17, с. 2]. У відділі кожен скарб був позначений особистим номером. Розташування скарбів і монет розпочиналося з експонатів, знайдених у м. Харкові та в повітах Харківської губернії. Далі в алфавітному порядку були виставлені експонати, що надійшли з інших губерній. Нумізматичні матеріали, зібрані на Харківщині, увійшли до пояснювальної записки до мапи скарбів та окремих знахідок Харківської губернії, складеної до XII АЗ В. Ю. Данилевичем [6].

Найбагатшим відділом виставки, її гордістю був **етнографічний**. Високу оцінку йому дав сучасник О. І. Маркевич: *«Мушу зазначити, що на виставці, урядженій харківським з'їздом ... найвизначнішою частиною була етнографічна. Харківські етнографи зібрали силу інтересних пам'яток української «живої старини» й зручно скомбінували їх у цілі образи. Через те й результат був чудовий.... етнографічна частина її була справді окрасою цілого з'їзду»* [24, с. 14]. Відділ містив предмети, зібрані найперше в Харківській, Полтавській, Катеринославській губерніях і частково доставлені із Воронежської, Курської та Чернігівської губерній. При відборі

матеріалу головна увага приділялася тим предметам, що виходили з народного вжитку і зустрічалися як залишок давнини або як пережиток минувшини [22, с. І]. Експонати відділу були розташовані в приміщенні нової університетської бібліотеки й займали дві зали; частина предметів у зв'язку з нестачею місця знаходилась у вестибюлі та на сходах [28]. У вестибюлі експонувалися селянські вози та сані, селянські землеробські знаряддя праці, вироби з дерева. У вітрині на сходах був розміщений дерев'яний столовий і кухонний посуд, предмети освітлення: свічники, каганці, кремені, кресала тощо.

У одній із зал знаходилася хата в натуральну величину з традиційним внутрішнім начинням. Саме ця експозиція викликала непідробний інтерес відвідувачів, про що свідчать спогади А. Є. Лейкіна, надруковані у газеті «Пермский край»: *«Больше всего привлекал публику к себе «отдел этнографии»... Что же влекло в этот отдел? Может быть многие из посетителей находили здесь связь с прошлым? На эту мысль нас навела одна сценка. На выставке была малороссийская хата в натуральную величину, снабженная полною внутреннею обстановкой, начиная с мебели, посуды и кончая мелкими предметами обихода. Так вот в этой хате, в стороне от других посетителей, мы заметили женщину, она не смотрела на окружающие предметы, не замечала, кажется, кто проходил мимо, а устремив взгляд куда-то вдаль – глубоко задумалась. Невольно как-то чувствовалось, что она переживает в эту минуту... глубокую драму разрыва с деревней и переселения в город»* [4, арк. 237-283]. У цій же залі були розміщені, з одного боку, рибальське приладдя та човен з Дінця, з іншого – пасіка зі знаряддям і манекеном сторожа тощо [28]. Тут знайшли собі місце плани дворових будівель, моделі та малюнки селянських хат. У головному залі були зібрані колекції кустарних промислів – ткацтва, коцарства, шерстобивства, чоботарства, бондарства. Особливу увагу привертала вироби гончарів. Вони отримали високу оцінку невідомого автора статті: *«Вряд ли и прежде когда-нибудь наше кустарное гончарство стояло на более художественной степени...»* [5]. Особливо колоритним був відділ одягу – взуття, головні убори, манекени в національному одязі. Важливо, що всі експонати увійшли до «Каталога...» виставки XII АЗ, у якому була зроблена спроба порівняти національний устрій українців і росіян («малоросов» і «великоросов») [22, с. 23-47]. На окремій вітрині експонувалися прикраси: намиста, дукачі, сережки, підвіски

тощо. Цікавою та оригінальною виявилася колекція писанок. Тут же були розміщені й приладдя для фарбування та розписування яєць. У ритуальному відділі знайшли місце атрибути стародавніх обрядів (переважно весільного) – весільний хліб, коровай, калачі, весільні квіти, скатертини тощо. У музичному відділі були розміщені ліра, сопілки, ріжки, скрипка, бубон та інші музичні інструменти. Народна медицина була репрезентована гербарієм цілющих трав, який надав ХПК секретар Харківського статистичного комітету В. Іванов [12, с. 125-126]. Цікавим був відділ дитячих іграшок, у якому експонувалися вироби, виготовлені самими дітьми й місцевими кустарями, переважно гончарями. Відділ вишивок знайомив відвідувачів із різними зразками українського та російського національних орнаментів. Яскравим додатком до етнографічних експонатів стали фото сільських вулиць, дворів, кустарних майстерень, ярмарок тощо. Містилася тут і добірка картин з етнографічними мотивами С. І. Васильківського, В. В. Вязмітінова, Б. А. Дроб'язка, В. О. Бабенка. Високу оцінку роботи етнографічного відділу виставки дали тогочасні ЗМІ, наприклад, стаття «*Малороссийская деревня в Харькове*» [5].

У шостому та сьомому відділах виставки експонувалися унікальні **стародруки та рукописи**. Вони були описані в окремому каталозі [20]. Цією справою займався переважно М. Г. Халанський, Є. К. Редін та А. А. Попов. Рукописи на виставку XII АЗ надійшли з храмів Харківської губернії, від приватних осіб. В основному вони були церковного змісту, але серед них зустрічалися унікальні документи і світського характеру. Серед останніх найбільш цінними для історії України був рукопис XVIII ст. на 135 сторінках – варіант літопису Г. Граб'янки. Цей документ надійшов на виставку з Інституту князя Безбородька. Не менш цікавим був рукопис, наданий ХІФТ – «*Краткое описание малороссийского казацкого народа с начала его происхождения и разнообразного по временам состояния до 1761 г.*». Інтерес викликали рукописи, надані бібліотекою Харківського університету. Їхній опис був зроблений Д. І. Багалієм. Значна кількість документів з історії України та Слобожанщини містилася в рукописах Військово-навчального архіву Головного штабу. Архівні документи були надані різними установами: Новочеркаським Донським музеєм, ХІФТ, Харківською публічною бібліотекою, Інститутом князя Безбородька, Архівом св. Синоду, Путивльською бібліотекою Маклакових, Воронежським губернським музеєм, Харківською

духовною семінарією, Військово-навчальним архівом Головного Штабутощо.

Останній відділ виставки – **картографічний**. Він давав можливість ознайомитися з маловідомими картами і планами, що зберігалися в різних архівах, музеях і бібліотеках. Лише незначна частина цього матеріалу знаходилася в науковому обігові, більшість його залишалася недослідженою науковцями. Організатори XII АЗ сподівалися, що ознайомлення з даними джерелами буде сприяти їх перевиданню, а значить – зробить доступними широкому загалу. Початок цій справі було покладено Харківським губернським статистичним комітетом, який надрукував до з'їзду *«Атлас Харьковского наместничества»* під редакцією В.В. Іванова [25], а з ініціативи ХПК на кошти колишнього харків'янина М.П. Піддубного було видано *«Атлас Слободско-Украинской губернии. 1802 г.»* [14]. Особливу зацікавленість фахівців викликали карти та плани Військово-навчального архіву Головного штабу в Санкт-Петербурзі. Картографічний матеріал для виставки XII АЗ надали Архів Міністерства юстиції в Москві, Імператорська публічна бібліотека, Імператорська Академія наук, бібліотека Харківського університету, ХІФТ, Воронезький музей, Курський статистичний комітет та ін. [16, с. 3-4]. Увесь матеріал для зручності було розділено на декілька груп за належністю до історії тієї чи іншої губернії. Окремо були виділені карти та плани колишньої Запорозької Січі та Облaсті Війська Донського. Дві таблиці з матеріалами картографічного відділу були надруковані в *«Альбоме...»* виставки XII АЗ [1, рис. 162, 163-164].

Виставка XII АЗ викликала гучний громадський резонанс. За нетривалий час роботи її відвідали понад 56 тис. осіб (див. табл.). Про інтерес до виставки свідчать відгуки її сучасників: *«...открытие ... выставки нельзя не приветствовать, как чрезвычайно важного факта в истории нашего Харькова и всего южного края...»* [11], або: *«...Выставка ... имела огромное общественно-воспитательное значение. В души многих из её 57 000 посетителей – интеллигентных, учащихся и простого люда – проникло, может быть, впервые серьёзное отношение к памятникам родной старины, мелькнула мысль о преемственности культурных явлений, ожил дух для бодрой деятельности на пользу науки и родины»* [9, с. 10-11].

Таким чином, формування колекцій старожитностей для виставки XII АЗ лежить в основі експозиційного дискурсу і дає можливість

стверджувати, що організація подібної роботи є наочною та ефективною формою репрезентації наукових результатів не лише науковому співтовариству, а й широкому загалу пересічних громадян. Аналізуючи взаємодію організаторів харківського археологічного форуму з громадськістю під час підготовки та проведення XII АЗ, слід відзначити, що з одного боку, її представники надавали суттєву допомогу у формуванні колекцій старожитностей до виставки (колекціонери, красназвці, учителі, духовенство та ін.), з іншого боку – громадськість отримала упорядковані, систематизовані, науково оброблені колекції старожитностей, які в майбутньому стали основою етнографічного, археологічного та церковного музеїв, створених у м. Харкові. Значна частина відвідувачів виставки отримала унікальну можливість побачити її експонати безкоштовно. Виставка сприяла популяризації історичного минуло Слобожанщини, Лівобережної та Південної України серед населення.

Необхідно звернути увагу на особливості виставки XII АЗ, що вирізняли її на тлі попередніх. По-перше, треба відзначити її масштабність. Організаторами були створені багаті, цікаві та інформативні колекції, які всебічно відтворювали історичне минуле не лише Слобожанщини, а й прилеглих до неї територій. Також слід зауважити, що основу виставок, які практикувалися на попередніх археологічних з'їздах, складали переважно предмети з уже відомих музейних і приватних колекцій, у той час як більшість експонатів харківської виставки була отримана завдяки експедиційним виїздам членів підготовчих комітетів і відділень. Чимало матеріалів надійшло від представників громадськості у відповідь на розіслані програми. Підготовка виставки здійснювалася на основі наукового підходу при формуванні колекцій. Усі артефакти, які надходили до підготовчого комітету, були ретельно розібрані, систематизовані та розподілені за відділами. Для кожного відділу був розроблений окремий каталог. Особливо виразно на виставці була репрезентована традиційно-побутова культура населення регіону, що надавало їй яскравого національного забарвлення. Організатори намагалися наочно показати багатогранність традиційно-побутової культури різноетнічного населення Слобожанщини.

1. Альбом выставки XII археологического съезда в г. Харькове / под ред. Е. К. Редина. – Москва, 1903. – 25 с., 56 л. фот.
2. Архівні матеріали ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Фотографії пам'яток церковних древностей Е. К. Редина. 289 фото.
3. Відділ писемних джерел Державного історичного музею. Ф.17. Оп.1. Д.435.
4. Відділ писемних джерел Державного історичного музею. Ф.17. Оп.1. Д.632.
5. Воскресенский. Малороссийская деревня в Харькове : [этногр. выст.: жилища, домаш. обстановка и утварь, промыслы, одежда, игрушки, украшения] / Воскресенский // Харьковские губернские ведомости. – 1902. – 31 авг.
6. Данилевич В. Е. Карта монетных кладов и единичных монет Харьковской губернии / В. Е. Данилевич // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 374–410.
7. ДАХО. Ф.3. Оп.283. Д. 68.
8. ДАХО. Ф.304. Оп.1. Д. 463.
9. Двенадцатый археологический съезд в Харькове (15–27-го августа) / А. Л. // Журнал Министерства народного просвещения. – 1903. – Ч. 345, янв. – С. 1–26, 4-я паг.
10. XII археологический съезд в Харькове : [крат. обзор работы съезда, сост. по сообщ. из «Русских ведомостей»] // Исторический вестник. – 1902. – Т. 90, окт. – С. 365–383.
11. Иванов В. В. Дела давно минувших дней : [об археол. выст. съезда] / В. Иванов // Южный край. – 1902. – 18 авг.
12. К XII археологическому съезду в Харькове // Киевская старина. – 1902. – Сент. – С. 120–133.
13. К XII археологическому съезду // Южный край. – 1901. – 5 мая.
14. К предстоящему археологическому съезду // Южный край. – 1902. – 8 июня.
15. Каталог выставки XII археологического съезда в г. Харькове. – Харьков : Паровая тип. и литогр. М. Зильберберг и с-вья, 1902. – 897 с., разд. паг.
16. Каталог выставки XII археологического съезда в Харькове. Картографический отдел. – Харьков : Электр. типо-литогр. С. А. Шмерковича, 1902. – 23 с.
17. Каталог выставки XII археологического съезда в Харькове. Нумизматический отдел / сост. В. Е. Данилевич. – Харьков : Тип. губ. правл., 1902. – 8 с.

18. Каталог выставки XII археологического съезда в г. Харькове. Отдел древностей, добытых из раскопок и случайных находок. – Харьков : Тип. губ. правл., 1902. – III, 233, 30 с.
19. Каталог выставки XII археологического съезда в Харькове. Отдел исторических древностей / сост. Е. К. Редин. – Харьков : Печ. дело, 1902. – 79 с.
20. Каталог выставки XII археологического съезда в г. Харькове. Отдел старопечатных книг. – Харьков : Типо-литогр. И. М. Варшавчика, 1902. – 162 с.
21. Каталог XII археологического съезда в г. Харькове. Отдел церковных древностей / сост. Е. К. Редин. – Харьков : Тип. губ. правл., 1902. – III, 162, 28 с.
22. Каталог выставки XII-го археологического съезда (в Харькове). Этнографический отдел. – Харьков : Паровая тип. и литогр. М. Зильберберг и с-вья. – III, 139, 8 с.
23. *Краснов А. Н.* К предстоящему археологическому съезду в Харькове: [об орг. этногр. выст.] / А. Краснов // Харьковские губернские ведомости. – 1900. – 24 февр.
24. *Маркевич О.* Харківський археологічний з'їзд / О. Маркевич // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1903. – Т. 53, вип. 3. – С. 1–18.
25. Местная хроника // Южный край. – 1902. – 22 мая.
26. Местная хроника // Южный край. – 1900. – 6 июня.
27. Памятники старины [стали поступать в Предварительный комитет после обращения к общественности] // Южный край. – 1900. – 14 мая.
28. Подготовка к этнографической выставке [началась в двух залах библиотеки университета] // Южный край. – 1902. – 2 июня.
29. Протоколы заседаний Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. / под ред. Е. К. Редина. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 1, 2, 5, 39, 52, 61, 98, 136, 139, 141, 149, 176, 190, 234, 251, 257, 259, 265, 348, 349, 355.
30. Протоколы [первого и второго] заседаний [Московского] предварительного комитета // Двенадцатый археологический съезд в Харькове в 1902 г. – Москва, 1902. – С. 19–30.
31. Этнографический музей Харьковского историко-филологического общества // Киевская старина. – 1904. – Т. 84, № 4. – С. 28–29, 2-я паг.

В. В. Скирда, И. Н. Скирда. Выставка XII Археологического съезда как форма репрезентации научных результатов и взаимодействия с общественностью. В статье рассматривается выставка XII Археологического съезда как эффективная форма репрезентации научных результатов, полученных исследователями к харьковскому археологическому форуму. В статье проанализировано взаимодействие научного сообщества с общественностью, что привело к популяризации исторического прошлого Слобожанщины, Левобережной и Южной Украины среди населения. Общественность получила упорядоченные, научно обработанные уникальные коллекции древностей, которые в будущем стали основой формирования музейного центра в Харькове.

Ключевые слова: выставка, Археологический съезд, коллекция древностей, экспонаты, общественность

V. V. Skyrda, I. M. Skyrda. Exhibition of the XII Archaeological Conference as a form of scientific results representation and of interaction with the public. The article considers the exhibition of the XII Archaeological Conference as an effective form of representation of the scientific results, obtained by researchers for the Kharkiv Archaeological Forum. The article analyzes the interaction of the scientific community with the public, which led to the popularization of the historical past of Slobozhanshchyna, Left Bank and Southern Ukraine among the population. The public received well-ordered, scientifically processed unique collections of antiquities, which became the basis for the formation of a museum center in Kharkiv.

Key words: exhibition, archaeological conference, collection of antiquities, exhibits, public

Таблиця. Відвідування виставки під час роботи XII АЗ

<i>День відвідування</i>	<i>Кількість відвідувачів</i>	<i>Кількість учнів</i>
16 серпня 1902 р.	1 990	–
17 серпня 1902 р.	4 313	–
18 серпня 1902 р.	7 108	–
19 серпня 1902 р.	7 263	64
20 серпня 1902 р.	7 174	75
21 серпня 1902 р.	8 240	193
22 серпня 1902 р.	7 659	43
23 серпня 1902 р.	5 474	218
24 серпня 1902 р.	5 742	425
Усього:	54 963	1 018
Загальна кількість	55 981	